

Сергій ШЕВЦОВ,
професор кафедри філософії
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор філософських наук,
професор

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПІЛЬНОТА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Як відомо, громадянське суспільство має кілька фундаментальних вимірів. Перший – антропоцентричний, тобто людина, особистість з її інтересами є «альфою» та «омегою» громадянського суспільства. Другий – наявність середнього класу або людей з відповідною освітою, гідним матеріальним рівнем життя. Третій – пріоритет права у вирішенні будь-яких спірних питань. Четвертий – вільна конкуренція, яка в матеріально-економічному зрізі проявляється через наявність ринкової економіки, а в духовно-світоглядному – через наявність феномену інтелектуальних спільнот. Одним з тих, хто розробляє філософсько-соціальні питання інтелектуальних спільнот є американський мислитель, фахівець з соціальних конфліктів Р. Коллінз, фундаментальна праця якого має назву «Соціологія філософій: глобальна теорія інтелектуальної зміни» [1]. Деякі ідеї я хотів би артикулювати, а саме надати абрис певним ключовим параметрам інтелектуальних спільнот: комунікативність, конфліктність, структурне суперництво, мережевість, інтелектуальний ритуал, культурний капітал, емоційна енергія, лінії протистояння, інтелектуальна репутація.

Перший параметр інтелектуальних спільнот – комунікативність. За власною сутністю інтелектуальне життя існує, як певна взаємодія друзів, знайомих, однодумців, партнерів за інтересами тощо. Власне звернення до масиву історії філософії Р. Коллінз обґрунтовує його презентабельністю, яка має концептуальний характер, оскільки саме історія філософії є історією спілкування друзів, партнерів, близьких за духом людей, різноманітних гуртків тощо [1, р. 48]. У горизонті комунікативного виміру інтелектуального поля Р. Коллінз йде ще далі: для нього не мислителі створюють комунікативні середовища, а навпаки, певні комунікативні середовища створюють мислителів у якості власних вузлових утворень [1, р. 47). І це стосується не лише мислителів на кшталт Піфагора, Сократа, Платона, життя яких пов'язано з активною суспільною діяльністю, де вони мали певну політичну вагу у Кротоні та Афінах, а також таких здавалось би самотніх мислителів, як Геракліт Ефеський та Діоген Сінопський, які у якості адресатів власних думок завжди апелювали до сучасних їм спільнот. Саме через те і плакучість Геракліта відносно морального занепаду суспільства, а також відомі пошуки людини Діогеном з ліхтарем на ринку.

Другий параметр інтелектуальних спільнот – конфліктність. На думку

Р. Коллінза саме конфлікт є енергетичним джерелом інтелектуального поля [1, р. 45]. Конфлікт для інтелектуального життя має вирішальне значення. Це не означає, що в інтелектуальній спільноті немає певної згоди або консенсусу. Справа в іншому – у тому, що саме протиріччя породжує думку. І в цьому співзвучні Геракліт, який казав, що *πολεμος* – війна, двобій, ворожнеча, суперечка – є батьком й царем усього і де протилежності створюють певну внутрішню гармонію, що є набагато міцнішою, ніж зовнішня, а також Г. В. Ф. Гегель, який казав, що протиріччя є самою основою існування нашого розуму – це те, що надає нашим думкам та діям певний поштовх.

Третій параметр інтелектуальних спільнот – структурне суперництво. На відміну від попереднього параметру – конфліктності, структурне суперництво не містить у собі психологічної природи. Р. Коллінз не перший, хто зазначив, що провідні філософи з'являються парами або тріадами (Геракліт з його ідеєю мінливості буття та Парменід, який наполягав на його незмінності, засновник гедоністичної школи Епікур та засновник школи стоїків Зенон, християнський мислитель Оріген та неоплатонік Плотін тощо), але він артикулював саме структурний характер цих подій [1, р. 51]. Справа у тому, що цим мислителям необов'язково було критикувати один одного, яке це було, згідно легенді, у Лао-цзи та Конфуція, або вступати у міжособистісний конфлікт, як це було між З. Фройдом та К.-Г. Юнгом. Ключовим тут є наявність протилежних інтелектуальних позицій, що розвивались у відповідних напрямках і лише згодом представники цих шкіл критикували протилежні погляди. Виникнення й наявність цих полів протистояння створюють певну атмосферу відповідної доби культури, що знаходить узагальнення у таких історико-філософських та філософсько-культурних концептах, як «платонізм», «арістотелізм», «східна патристика», «західна патристика», «схоластика», «ренесансний неоплатонізм» тощо. На наш погляд, дуже цінним й евристичним є твердження Р. Коллінза про те, що історія філософії є історією не стільки розв'язаних проблем, скільки створення нових ліній протистояння, які надають можливості подальшої експлуатації утруднень, які виникли [1, р. 51].

Четвертий параметр інтелектуальних спільнот – мережевість в аспектах синхронічності, діахронічності, семіотичності. Синхронічність інтелектуальних спільнот полягає в їх певному співіснуванні: платонізм та арістотелізм, східна та західна патристика, номіналізм та реалізм, емпіризм та раціоналізм, німецька класична філософія та німецький романтизм. Діахронічність полягає в тому, що існування інтелектуальних спільнот не обмежується лише віком життя їх засновників, а має певне продовження протягом кількох поколінь. Семіотичний вимір інтелектуальних спільнот полягає в тому, що кожна спільнота так чи інакше створює й задає в культурі власний поняттєвий апарат, який поступово кристалізується у відповідних текстах (яскравий приклад: «де опинилися грекі, коли антична культура припинила власне існування? У текстах»). Якщо на рівні лише комунікативності та конфліктності використовуються слова, які мають

побутовий характер, то вони згодом набувають інших значень й стають філософськими категоріями. Відомо, що одне з ключових для філософської та богословської думки поняття *ousia* означає «сутність», «буття», «існування», але ж спочатку воно мало інший смисл – «майно», «стан».

П'ятий параметр інтелектуальних спільнот – інтелектуальний ритуал, який можна взагалі назвати однією з констант культури. На думку Р. Коллінза, це один з тих показників, який фактично не змінювався за останні більш ніж дві тисячі років, оскільки інтелектуальне життя завжди обертається навколо подій «віч-на-віч», де інтелектуали об'єднуються у певні групи, встановлюються зв'язки між вчителями та учнями, а також люди, які в історичній проекції стали видатними, опиняються пов'язаними один з одним через проведення певних інтелектуальних дискусій [1, р. 72]. Можна пригадати Великих Каппадокійців – Василя Великого, Григорія Богослова, Григорія Ніського, які були друзями, а Василь Великий та Григорій Ніський ще й рідними братами. Також прізвища Ф. Гельдерліна, Г. В. Ф. Гегеля, Ф. В. Й. Шеллінга, які були друзями, мешкали в одній кімнаті під час навчання у Тюбінгер Штифтлер. У сучасному світі інформаційно-технологічний прогрес відкрив нові – дисперсні, розосереджені – комунікативні структури, але вони, на думку Р. Коллінза, не здатні замінити ось ці сфокусовані ланки, які встановлюють ядро інтелектуального життя [1, р. 134].

Шостий параметр інтелектуальних спільнот – культурний капітал. Під останнім Р. Коллінз розуміє змістовну складову інтелектуальних ритуалів [1, р. 92] або тексти, центральними поняттями яких виступають фундаментальні наративи – «істина», «знання», «справедливість», «свобода» тощо [1, р. 76]. Інтелектуальні спільноти у цьому сенсі є тими просторами, які певним чином перетворюють культурний капітал.

Сьомий параметр інтелектуальних спільнот – емоційна енергія, яку Р. Коллінз визначає через низку рис: 1) довготривалість або здатність до стійкої концентрації у таких показниках, як добре самовідчуття або ентузіазм, хоча, при цьому, емоційна енергія відрізняється від минулих станів радості, збудження, гніву тощо; 2) міцність, яка охоплює й наповнює більшість учасників інтелектуального ритуалу у якості усвідомлення нових горизонтів власних можливостей, особливо у горизонті суперництва; 3) персоналістичність або специфічність – енергія інтелектуалів відрізняється від енергії процвітаючого політика, фінансиста-підприємця, зірки шоу-бізнесу тощо [1, р. 78–84]. Каналом встановлення емоційної енергії є завжди особистісний контакт, зустріч «віч-на-віч», яскравими прикладами тут є зустріч Сократа та Аристокла (Платоном у майбутньому), М. Местліна та І. Кеплера, Е. Гуссерля та М. Гайдегера, Н. Буланже та А. П'яццолли тощо.

Восьмий параметр інтелектуальних спільнот – наявність ліній протистояння. Р. Коллінз відмічає, що інтелектуальний світ у власному інтелектуальному ядрі має структуру протидіючих груп, які об'єднуються у певне конфліктну «надспільноту» [1, р. 134]. Відомо, що Афіни, на відміну від

Спарти, сповідували політику гостинності для чужинців, які були майстрами власних справ. Вони ніколи не могли стати громадянами Афін, але робили багато значного для поліса й самих себе. Сократ був громадянином Афін, а софісти – Протагор, Продік, Горгій – чужинцями, які власними зусиллями завойовували авторитет у полісі. Саме наявність цієї лінії протистояння софістів та Сократа відіграла значну роль в антропологічному повороті Античності, суб'єктивації думки, розвитку логіки, без чого були б неможливими пізніші відкриття Аристотеля у цій галузі.

Дев'ятий параметр інтелектуальних спільнот – інтелектуальна репутація. Складність концепту «інтелектуальна репутація» полягає у тому, що вона, з одного боку, може бути ототожненою з творчістю, враховуючи той факт, що інтелектуальна велич полягає у виробництві таких ідей, які мають вплив на наступні покоління через три варіанти розвитку подій: повтор цих ідей, розвиток їх, а також заперечення з максимою, спрямованою на утворення нових підходів [1, р. 129]. А з іншого боку, яким чином відбувається зростання одних ідей та занепад інших, чому в історії є значимими одні імена, а інші занурюються у небуття? Тут потрібно враховувати різноманітні – історичні, політичні, світоглядні тощо – умови передавання культурного капіталу, емоційної енергії, структурного відчуття власних можливостей [1, р. 131–132], тобто виходу на певний метатеоретичний рівень дослідження.

Список використаних джерел

1. Collins R. The Sociology of Philosophies: A Global Theory of Intellectual Change. Harvard : Harvard University Press, 1998. 1098 pp.

Інна ШИНКАРЕНКО,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін та психології
поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат психологічних наук,
доцент,

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ВОЄННИЙ ЧАС

Людина у XXI віці перебуває у стані стресу, в умовах екстремальних обставин, оскільки економічна та політична нестабільність, різноманітні соціальні проблеми, а також техногенні та екологічні фактори виходять за межі звичних, до яких особистість вже адаптувалася. Із такими умовами людина зіштовхується практично щоденно. Але нові виклики, заподіяні